

В.І. ПОЛОХАЛО,
голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти

Національна академія наук України — найвища державна наукова організація України, яка об'єднує всіх наукових працівників установ Академії і здійснює дослідження в різних галузях знань, створює наукові основи для технологічного, соціально-економічного та культурного розвитку країни. У сучасних умовах наукове знання та інновації перетворюються на найважливіший конкурентний ресурс будь-якої держави. Тому збереження і розвиток НАН України — це не тільки питання розвитку науки та забезпечення умов для зростання конкурентоспроможності вітчизняного народного господарства, але й питання національної безпеки країни в поточній і стратегічній перспективі та питання створення базису для добробуту майбутніх поколінь українців.

У листопаді цього року НАН України святкуватиме свій 90-річний ювілей. Це свято дає можливість суспільству оцінити вагомі здобутки академічної науки на шляху становлення та розвитку незалежної України, її активну діяльність у формуванні наукових шкіл та внесок українських учених у світову наукову скарбницю.

На жаль, робота щодо відзначення ювілею Академії ще не отримала відповідного відбиття в засобах масової інформації і сьогодні не відчутна в суспільстві. Верховна Рада України з цього приводу ще минулого року прийняла Постанову «Про відзначення 90-ліття від часу заснування Національної академії наук України», проте Уряд ще не затвердив заходів щодо святкування НАН України.

Вважаємо, що на перспективу було б доцільним прийняття окремого Закону України «Про Національну академію наук України», поширивши на Національну

академію наук та її наукові установи дію п. п. 11 і 12 «Положення про національний заклад (установу) України», затвердженого Указом Президента України від 16.06.1995 р. № 451/95. Академія може розраховувати на підтримку Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти щодо реалізації цієї ідеї.

Сьогодні нормативна база щодо науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні переважно сформована. Найгострішим на сьогодні є питання не стільки розроблення нових законів, скільки реалізації чинних. Згідно із Законом України «Про комітети Верховної Ради України» наш Комітет у своїй діяльності значну увагу приділяє саме контрольним функціям щодо реалізації та дотримання норм чинного законодавства. Це дуже важливе питання, зокрема, врахування громадської думки учасників процесу — науковців, які безпосередньо на собі відчувають реалізацію цього закону. Саме тому при Комітеті створено громадську раду, до складу якої ввійшли провідні вчені, науково-педагогічні працівники та педагоги.

Про ефективність роботи цієї ради свідчить нещодавній розгляд у Комітеті питання про реалізацію рішень Верховної Ради України щодо парламентських слухань із питань захисту прав інтелектуальної власності та формування й реалізації національної інноваційної системи. Тривало гостре обговорення цього питання (майже два місяці), проте рішення було прийнято. У ньому зазначено, що через недостатню ефективність системи державного регулювання й управління у сферах інноваційної діяльності, правової охорони інтелектуальної власності, забезпечення необхідних умов для реалізації прав інтелектуальної

власності, що склалася в країні, суттєві позитивні зміни в цій сфері не відбуваються. Навпаки, проблеми, на які звертали увагу учасники зазначених слухань, ще більше загострилися.

Несформованість національної інноваційної системи, недостатня ефективність системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності перешкоджає розвитку інноваційної діяльності, утворенню в Україні цивілізованого ринку інтелектуальної власності. Однією з головних причин неефективності управління є розпорошення і дублювання управлінських функцій, зокрема організаційних, між кількома центральними органами виконавчої влади.

Не розроблено систему економічних стимулів (податкових, кредитних, страхових) щодо створення та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності з метою формування ринку цих об'єктів. Зокрема, не визначено мінімальні ставки винагороди винахідникам, авторам за використання об'єктів права промислової власності, технологій; не запроваджено механізми державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності в іноземних державах, створених на основі бюджетних коштів; відсутня методика визначення розміру шкоди, завданої порушенням прав на володіння об'єктами інтелектуальної власності.

Унаслідок цього неухильно зменшується чисельність творців об'єктів права промислової власності (винахідників і раціоналізаторів) як у цілому в економіці, так і в промисловості та більшості її галузей. Загальна чисельність творців об'єктів права промислової власності у 2001–2006 рр. скоротилася на 13,8%, триває тенденція зменшення поданих до Державного департаменту інтелектуальної власності заявок на винаходи від національних заявників: порівняно з 2005 р. їхня кількість зменшилася на 3%. На 19,8% зменшилася кіль-

кість винаходів, використаних у виробничому процесі.

Не врегульовано питання щодо затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій, цільового субсидювання трансферу технологій, введення державного реєстру договорів про трансфер технологій, відповідальності за подання заявок до патентних відомств іноземних держав без попереднього подання їх у відповідні органи України, не здійснено відповідного аналізу заявок, поданих в Україні та іноземних державах.

Тривають негативні тенденції у сфері приватизації об'єктів науково-технічної галузі, які продають фактично за безцінь, без урахування вартості нематеріальних активів. Так, за даними Фонду державного майна України, у 2005–2007 роках було приватизовано шість об'єктів науково-технічної сфери, три з них продано за ціною, що в кілька разів нижча за їхню номінальну вартість. Це, зокрема, Спеціальне конструкторське бюро мікроелектроніки в приладобудуванні, Український НДІ сільськогосподарського машинобудування, Проектно-пошуковий інститут «Кіровоград-агропроект».

Усупереч чинному законодавству продовжується практика необґрунтованого включення до переліку підприємств, що підлягають приватизації, стратегічно важливих для економіки й безпеки держави науково-дослідних установ. Так, до об'єктів, що підлягають приватизації у 2008 році, включено Науково-дослідний інститут електромеханічних приладів – єдине провідне підприємство в Україні та СНД щодо створення унікальної високотехнологічної апаратури реєстрації, оброблення і передачі інформації. Поширюється практика рейдерських атак та спроби перепрофілювання високотехнологічних науково-виробничих комплексів. Характерним прикладом цього є одне з найкращих підприємств електронної

галузі — Науково-виробниче підприємство «Сатурн», яке володіє унікальними технологіями в галузі радіометрії та телекомунікації.

Приватизація багатьох об'єктів науково-технічної сфери призводить до втрати унікальних напрацювань та наукових шкіл, що формувалися десятиліттями і фактично в повному обсязі вже ніколи не зможуть бути відтворені. Загалом частка нематеріальних активів у балансі промислових підприємств та в цілому в економіці України занижена (відповідно до звітів менша за 1%).

Унаслідок численних бюрократичних перепон із боку виконавчої влади фактично призупинено діяльність технологічних парків. За останні три роки затверджено тільки два інноваційні проекти технологічних парків, із 16 нових технопарків зареєстровано лише 11. Із 34 профінансованих у 2007 р. держінвестиційних проектів лише 4 інноваційні і 3 проекти технологічних парків, усі інші — звичайні інвестиційні проекти.

Вступ України до СОТ створює нові виклики інноваційній безпеці України. Так, згідно з аналізом Національного інституту проблем міжнародної безпеки, українське інноваційне законодавство не орієнтоване на функціонування економіки в жорсткому конкурентному середовищі після вступу України до СОТ. Слід очікувати загострення конкуренції на внутрішньому ринку високотехнологічної продукції, що негативно відіб'ється на фінансових результатах та інвестиційних можливостях вітчизняних високотехнологічних підприємств. Може статися консервація енергоємної структури економіки.

Ось чому система державного управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності потребує створення нової інфраструктури, систематизації державних управлінських функцій у цій сфері, їх адекватного перерозподілу між органами виконавчої влади, реалізації напрацьованих ра-

ніше заходів та норм законодавства щодо стимулювання інноваційної діяльності, дію яких призупинено.

Усе зазначене вище свідчить, що негативні явища у сфері інноваційної діяльності, правової охорони та захисту інтелектуальної власності потребують невідкладних заходів як із боку найвищого політичного керівництва держави, так і органів виконавчої влади на всіх рівнях.

Своїм рішенням Комітет рекомендував Кабінету Міністрів України вжити невідкладних заходів щодо реформування системи державного регулювання і управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, правової охорони і захисту інтелектуальної власності з метою проведення єдиної науково-технічної та інноваційної політики, ефективного використання бюджетних коштів для реалізації інноваційних проектів і програм, функціонування системи правової охорони інтелектуальної власності, підвищення відповідальності за реалізацію державної політики в зазначених сферах. На виконання рішення Комітету Уряд дав конкретні доручення відповідним міністерствам і відомствам.

У 2006 р. Президія НАН України та Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти вперше провели спільне засідання з питання «Про забезпечення розвитку вітчизняної науки». Пройшло півтора року, але ситуація в науковій сфері не покращилася, залишаються ті ж проблеми: декларативний характер інноваційного розвитку, відсутність сприятливих умов для залучення наукового потенціалу в економіку держави, наявність численних організаційних та фінансових обмежень використання наукових результатів, стримування ініціативи вчених та наукових організацій.

Так, науково-технічну сферу у 2007 р. профінансовано на рівні 0,46% ВВП, у 2008 році цей показник становитиме 0,48% ВВП (трохи більше), а не 1.7 %

ВВП, як це передбачено законом. Дотримання норм закону дало б можливість у 2007 році збільшити державні витрати на наукову діяльність із 3 270 млн грн до 12 030 млн грн, а у 2008 році з 4 302,2 млн грн до 15 119, 8 млн грн.

При цьому понад 30 % цих коштів, тобто 5 030 млн грн, мало бути спрямовано на конкурсне фінансування програм за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки. У 2008 році на ці цілі витрачено близько 8 млн гривень, що в 600 разів менше, ніж визначено законом.

Зрозуміло, що відразу вийти на такі показники фінансування науки в наступному році нам не вдасться. Але спеціальний закон, який би чітко зафіксував поетапний, протягом 3–4 років, вихід на законодавчо визначений рівень, нам треба обов'язково прийняти.

У забезпеченні економічного зростання більшості держав світу науково-технологічний розвиток відіграє провідну роль. Його підтримку на державному рівні здійснюють насамперед за допомогою визначення державних пріоритетів науково-технологічного розвитку, що дає змогу сконцентрувати фінансові та людські ресурси для реалізації конкурентних переваг вітчизняного науково-технологічного сектора та забезпечення прогресивних технологічних структурних зрушень в економіці. Незважаючи на вимоги Законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Указу Президента України від 11.07.06 №606 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року «Про стан науково-технічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України», до цього часу так і не створено належної постійної державної системи прогнозних наукових досліджень щодо визначення пріоритетів.

Протягом останніх 10 років майже всі розвинуті держави здійснюють прогнозування науково-технологічного розвитку. На сьогодні більше ніж у 40 країнах виконують комплексні державні програми прогнозно-аналітичних досліджень, результати яких використовують не лише для визначення пріоритетів під час розподілу бюджетних коштів, але й для орієнтації приватного сектора під час формування власних стратегій технологічного розвитку. Ініціатором і головним замовником прогнозування науково-технологічного розвитку є зазвичай держава.

У вересні 2007 року Кабінет Міністрів України затвердив Державну програму прогнозування науково-технічного розвитку на 2008–2012 рр., однак вона не узгоджена з НАН України, не враховує накопиченого в Академії досвіду. Кошти, виділені МОН України у 2008 році на фінансування цієї програми, становлять лише 500 тис. гривень, що втричі менше, ніж передбачено самою програмою.

Зараз у Комітеті до другого читання готуємо проект закону щодо нових пріоритетних напрямів, який розробляло МОН. Цей проект подав до Верховної Ради України попередній склад Кабінету Міністрів. Зазначу, що запропоновані пріоритетні напрями не мають відповідного обґрунтування, очікуваних результатів та їх впливу на економіку держави. Відсутні дані про наукові кадри й наукові школи, які будуть задіяні в реалізації запропонованих пріоритетних напрямів, наукові результати та здобутки, що можуть бути покладені в основу реалізації пріоритетного напрямку. Законопроект потребує суттєвого доопрацювання. У зв'язку з цим ми розраховуємо на науковий досвід Академії.

Щодо Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплек-

су», то Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти планує в червні цього року заслухати Кабінет Міністрів щодо реалізації положень цього закону. Тут накопичилося багато проблем, що потребують унормування. Це питання управління державними корпоративними правами господарських товариств, засновниками яких свого часу, відповідно до законодавства, виступила НАН України, або пакетом акцій, переданих НАН України; обмеження прав академій самостійно створювати спільні підприємства та використовувати кошти спецфонду (у т.ч. отримані від оренди); закріплення за академіями майна та земельних ділянок; землекористування тощо.

Непоодинокі факти ігнорування норм цього закону. Підтверджує сказане нещодавній розгляд у Комітеті питання, пов'язаного з передачею Інституту онкології Національної академії наук України Міністерству охорони здоров'я. Рішення Комітету щодо кваліфікації цих дій було надіслано Уряду України.

Комітет виходить з розуміння, що виконання зазначеного закону має максимально сприяти академіям у реалізації своїх статутних завдань. За жодних умов не може бути зруйновано або розукрупнено єдиний майновий комплекс НАН України та галузевих академій наук. Його слід розглядати як національне надбання, один із матеріальних базисів національної безпеки держави.

Щодо проблеми статусу наукового працівника та його матеріального забезпечення, то нагадаю, що в минулому році наш найвищий законодавчий орган започаткував іменні стипендії та премії Верховної Ради України. Цю роботу здійснюємо за активного сприяння НАН України. Комітет створив конкурсну комісію, яка вже розглянула й рекомендувала Верховній Раді України кандидатури на присудження 20 іменних стипендій. Почали надходити

пропозиції щодо премій, які, згідно з Положенням, вручатимуть у кінці року. Розмір премій становить 20 тис. гривень. Запровадження цих засобів стимулювання сприятиме, безумовно, підвищенню престижу наукової праці, статусу наукового працівника, закріпленню в науці молодих учених.

Сьогодні середня заробітна плата в економіці становить 1 675 грн, у промисловості — 1 852 грн, у Національній академії наук України — 1 932 грн. У Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (стаття 23) зазначено, що держава гарантує встановлення ставок (окладів) науковцям не нижче від посадових окладів (ставок) викладачів відповідної кваліфікації вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, а тим, відповідно, не нижче від подвійної заробітної плати в промисловості (ст. 57 Закону України «Про освіту»). Як бачимо, цю норму закону сьогодні не виконують. На нашу думку, така гарантія повинна бути нормою прямої дії, тому логічно визначити її не через порівняння із середньою зарплатою в промисловості, а в зіставленні з мінімальною заробітною платою (наприклад 1:6).

До Комітету надходить багато листів щодо питань пенсійного забезпечення. На сьогодні після перерахування пенсії (із суми 928 грн) громадянам, які вийшли на пенсію за загальним законом, пенсії наукових працівників фактично вирівняно, а в деяких випадках навіть зменшено. Це викликає справедливі нарікання з боку науковців. Надходять також пропозиції щодо зняття обмеження на суму заробітної плати, з якої вираховують наукову пенсію, а також обмеження за сумісництвом, оскільки існує загальне обмеження розміру пенсії.

Вважаємо, що нелогічно і антидержавно формулювати питання про виплату наукових пенсій науковими установами, особливо державними позабюджетними, що ставить їх на межу банкрутства.

Залишається гострою проблема забезпечення науковців житлом. Починаючи з 2005 р., у держбюджеті передбачено програму забезпечення житлом учених НАН України. У 2007–2008 роках на ці цілі виділено по 30 млн грн, що дає можливість придбати близько 60 квартир. Зрозуміло, що реальні потреби Академії значно більші, якщо врахувати необхідність забезпечення службовим житлом талановитої наукової молоді, адже питання про встановлення певної квоти для надання пільгових кредитів молодим ученим через Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву фактично не вирішене.

Як Вам відомо, після відвідин Прем'єр-міністром України Ю.В.Тимошенко НАН

України Академія, за її пропозицією, розробила «Перелік заходів, спрямованих на підвищення престижу наукової праці, державну підтримку талановитої молоді, захоочення її до наукових досліджень». У цьому контексті НАН України доцільно було б ініціювати розроблення державної програми житлового будівництва для молодих науковців із пайовим фінансуванням з боку Уряду, НАН України, академічних інститутів.

На завершення свого виступу хочу запевнити, що Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти всіляко сприятиме реалізації цих та інших заходів, вирішенню соціальних питань та підвищенню престижу наукових працівників.

Ю.С. АЛЕКСЄВ,

генеральний директор Національного космічного агентства України

Космічна діяльність сьогодні перетворилася на розвинену сферу світової політики, економіки і науки, невід'ємну частину сучасної людської цивілізації. Вона сприяє економічному зростанню, технологічному прогресу, зміцненню обороноздатності й підвищенню престижу залучених до неї держав. Хоча результатами космічної діяльності вже користуються здебільшого всі країни і народи, існує вузьке коло провідних космічних держав. Це країни, що мають необхідний потенціал у головних сферах космічної діяльності — виробництві ракет-носіїв і космічних апаратів та в здійсненні їх запусків, — які володіють можливістю доступу в космос і постійно її реалізують. Сьогодні це США, Європейський Союз, Росія, Китай, Японія, Індія та Україна. Нам удалося, зберігши свій космічний потенціал, увійти до цього кола й закріпитися в ньому. Це, мабуть, основне, стратегічне досягнен-

ня ракетно-космічної галузі за роки незалежності.

У всіх провідних космічних державах (попри те, що більшість із них — країни з ринковою економікою) космічну діяльність здійснюють за державної підтримки, значною мірою під керівництвом державних (у ЄС — і міждержавних) організацій, на основі відповідних планів і цільових програм. Космічна діяльність України ґрунтується на Національних космічних програмах, що приймають на 5 років як Закон України, який є одним із важелів державного регулювання та управління у сфері космічної діяльності.

Україна володіє значним ракетно-космічним потенціалом, що ставить її в ряд провідних космічних держав. Незважаючи на свої обмежені ресурси, Україна залишається космічною державою світового рівня у сфері здійснення доступу в космос, а саме — запусків космічних апаратів (у тому числі